

schenkt vrijheid; het recht schept verantwoordelijkheid; het recht straft. Is het mogelijk dit alles onder een noemer samen te vatten? Ik meen van wel. Het recht brengt vrede; het maakt, dat in deze wel waarlijk gebroken wereld nog iets van een harmonieus samenleven kan plaats vinden. „Werkelijke vrede is de werkelijkheid van het recht”, zeide Paul Scholten op een ogenblik, dat het onrecht haast fysieke vormen had aangenomen en de gehele wereld schreeuwde om vrede.¹¹ Recht, dat waarlijk recht is, brengt in zijn verwerkelijking iets naderbij van het visioen van Micha, wanneer de volkeren zullen zitten, een ieder onder zijn wijnstok en onder zijn vijgeboom, zonder dat iemand hen opschrikt.¹² Het gewone burgerlijke leven is het gezegende leven. Dat leven wil het recht mogelijk maken.

Met het voorgaande zijn wij genaderd tot de laatste vragen van de rechtswetenschap. Waar komt het recht vandaan? Waar vindt het zijn oorsprong? Waaraan ontleent het zijn gezag? Hoe komt het, dat het goede recht herstellend, vernieuwend en zuiverend op de maatschappelijke verhoudingen in werkt en dat het slechte recht mens en gemeenschap in hun wezen schendt?

De antwoorden op deze vragen zijn vele geweest. Men heeft de oorsprong van het recht gezocht in de wil van de autonome individuele mens, die bij overeenkomst met andere autonome individuen zou vaststellen wat recht is. Men heeft het gezocht in de economische krachten, die de maatschappij beheersen. Men heeft het recht teruggevoerd op de wil van de staat, op het gezonde sentiment van het volk, op het rechtsbewustzijn. Wat al deze opvattingen gemeen hebben is, dat zij het recht tenslotte terugvoeren op de mens, de individuele mens, de door dezelfde economische omstandigheden bij elkaar gebrachte groep, de mens of de mensen, die de macht hebben in staat of volk, de mensen, die in een bepaalde levenskring de meerderheid vormen. Het is de verdienste van Anema en Dooyeweerd geweest, dat zij het bedenkelijke in deze opvattingen hebben blootgelegd.¹³ De geschiedenis van alle

¹¹ *De structuur der rechtswetenschap*, Verzamelde Geschriften I, blz. 465, oorspronkelijk een op 1 maart 1942 voor de Koninklijke Akademie van Wetenschappen uitgesproken mededeling.

¹² Micha 4 : 4.

¹³ Vgl. A. Anema, *Relativistische rechtsleer*, referaat wetenschappelijke samenkomst V.U. 1920; ook opgenomen in *Redevoeringen van Mr. A. Anema*, Haarlem 1952, blz. 25 e.v.; P. Scholten, *Beginselen van samenleving*, Zwolle 1934; Verzamelde Geschriften I, blz. 330 e.v.; H. Dooyeweerd, *De vooronderstellingen van ons denken over recht en samenleving in de crisis van het moderne historisme* (be-